

BOSHLANG'ICH SINFLARDA HUSNIXAT QOIDALARI VA UNING AHAMIYATI

Xodjiyeva Ra'noxon Ergashovna
Farg'ona viloyati Farg'ona tumani
3-sonli o'rta ta'lim maktabi
boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu metodik tavsiyada husnixatga o'rgatishdan asosiy maqsad kichik yoshdagi o'quvchilarga yozishdek murakkab jarayonni o'rgatish ularning chiroyli yozuv malakalarini rivojlantirish yozuv daftarlari bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish haqida fikr-mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: malaka, go'zallik va nafosat tarbiyasi, izohlab o'qish.

Ma'lumki, boshlang'ich ta'lim o'quvchi hayotining eng muhim bosqichi hisoblanadi. Bu davrda ular harf taniydilar, to'g'ri o'qish va yozishni o'rganadilar. Bola kamolotining shakllanishi ko'p jihatdan chiroyli yozuvga ham bog'liq. Chiroyli yozish orqali bolalar boshqa fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish imkoniga ega bo'ladilar.

Boshlang'ich ta'limning savod o'rgatish davrida, asosan, o'quvchilarga yozuv darslari olib boriladi, lekin yozuv darslarining o'zida husnixat malakalari ham shakllantirib boriladi. Yozuv va husnixat darslarida chiroyli yozuv malakalarini shakllantirish, o'quvchilarning yozuv nuqsonlarini bartaraf etish juda katta ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Chunki o'quvchi har qanday bilimni o'zlashtirish jarayonida faqat og'zaki nutqqagina tayanmaydi, balki axborotlar, fikrlar, g'oyalar, mashqlar, misol va masalalar, qoida va ta'riflar yozma nutq orqali ifoda qilinadi. O'quvchilarni yozuvga o'rgatish orqali, ayniqsa chiroyli husnixatga o'rgatish orqali go'zallik va nafosat tarbiyasi ham shakllantiriladi.

Husnixatga o'rgatishdan asosiy maqsad kichik yoshdagi o'quvchilarga yozishdek murakkab jarayonni o'rgatish orqali, ularning chiroyli yozuv malakalarini rivojlantirishdan iboratdir. Husnixatning oldiga bir qator vazifalar qo'yiladi. Bu vazifalar ko'p qirrali bo'lib o'quvchilarni aqliy rivojlantirishga, ularning atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytirishga, axloqiy va estetik didini tarbiyalashga, ongli o'qish va yozish malakalarini hamda yozuv daftarlari bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Mazkur vazifalarning barchasi o'zaro bog'liq holda amalga oshiriladi. Ularni hal qilish zaruriy yozuv malakalarini egallashga darslikda berilgan o'quvchilar saviyasiga mos nazariy va amaliy materiallar uyg'unlashtirilib, o'zlashtirish ustida ishlashni maqsadga muvofiq uyushtirish, shuningdek, matnlar sifatini, topshiriqlar xususiyatini va bolalar aqliy faoliyatining oziga xos tomonlarini belgilaydigan qator usuliy shart-sharoitlarga bog'liq.

Savod o'rgatish jarayonida o'quvchilar o'qishga o'rganish bilan parallel ravishda yozuvdan ham elementar malaka hosil qiladilar. Dasturga muvofiq o'quvchilar yozuvdan quyidagi malakalarni egallashlari lozim: Partada to'g'ri o'tirish, daftarni to'g'ri qo'yish, chiziqlarni chamalash, yozayotganda ruchkadan to'g'ri foydalanish, xoshiyaga rioya qilish. Ish daftari yoki alifbe asosida o'zbek alifbosidagi barcha katta va kichik harflarni yozish, shuningdek, harflarni so'zda bir-biriga bog'lab yoza olish: bosma matnni yozma matnga aylantirib yozish. Tahlil qilingan so'z va ikki-uch so'zli gaplarni o'qituvchi yordamida yozish. Talaffuzi bilan yozilishida farq qilmaydigan so'zlarni ko'chirib yozish va diktovka bilan yozish: yozganlarini matnga qarab, shuningdek, izohlab o'qish bilan tekshirish. Og'zaki tuzilgan hikoyadan olingan gapni yozish.

Boshlang'ich ta'limning savod o'rgatish davrida, asosan, o'quvchilarga yozuv darslari olib boriladi, lekin yozuv darslarining o'zida husnixat malakalari ham shakllantirib boriladi. Yozuv va husnixat darslarida chiroyli yozuv malakalarini shakllantirish, o'quvchilarning yozuv nuqsonlarini bartaraf etish juda katta ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Chunki o'quvchi har qanday bilimni o'zlashtirish jarayonida faqat og'zaki nutqqagina tayanmaydi, balki axborotlar, fikrlar, g'oyalar, mashqlar, misol va masalalar, qoida va ta'riflar yozma nutq orqali ifoda qilinadi. O'quvchilarni yozuvga o'rgatish orqali, ayniqsa chiroyli husnixatga o'rgatish orqali go'zallik va nafosat tarbiyasi ham shakllantiriladi.

Boshlang'ich sinflarda harflarning shaklini to'g'ri yozishga o'rgatish o'qituvchidan ham, o'quvchilardan ham ko'p mehnat talab etadi. O'quvchi har bir harfning tuzilishini, yozilishini ko'rishi va tasavvur hosil qila olishi lozim. O'qituvchi esa o'quvchilar tomonidan yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni aniqlashi va uni tuzatish yo'larini belgilashi kerak.

O'qituvchi o'rgatmoqchi bo'lgan harfning shaklini va yozilish tartibini doskada ko'rsatib bergandan so'ng o'quvchilarga 2-3 qator mustaqil yozishga ruxsat etishi mumkin. Bu vaqt ichida o'qituvchi sinfni aylanib, o'quvchilarning yozuvini tekshirib chiqishi va xato yozayotgan o'quvchilarning yozuvlaridan bittasini namuna uchun tanlab olib, doskada o'quvchi qanday xato yozgan bo'lsa, o'qituvchi ham shunday shaklda yozib ko'rsatadi.

1-sinfda yozuv mashqlarini tashkil etish birmuncha murakkab bo'ib, bir necha xil vazifani o'z ichiga oladi: bolalar o'qituvchining so'zini tinglaydilar, doskaga yozgan harf va so'zlarni ko'rib boradilar, ayrim matnlarni ko'chirib yozadilar, so'z va bo'g'inlarni tahlil qiladilar va hokazo.

O'qituvchi yozuv malakasiga o'rgatishga boshlashdan oldin o'quvchilar bilan yuqoridagi ko'rsatib o'tilgan tushunchalar ustida ish olib borishi lozim. Bu o'quvchilarga harflarning shaklini uning harakatini yaxshi tushunishlariga katta yordam beradi.

1-sinfda yozuv mashqlari uchun berilgan alifbegacha bo'lgan davrni birmuncha uzaytirish mumkin. Ammo bu davrda yozuv darsi bilan o'qish darsi o'rtasida birmuncha farq bo'lishi mumkin, bundan cho'chimaslik kerak, chunki bu vaqtda o'quvchilar so'z va harflarni o'tilgan materiallar asosida yozib o'rganadilar. Keyinchalik esa o'qish bilan yozuv darsi bir-biri bilan uzviy bog'langan holda davom etadi.

O'qishning birinchi haftalaridagi tayyorgarlik mashqlari asosan og'zaki nutqni o'stirishga qaratiladi. Ammo butun dars davomida og'zaki nutq bilan shug'ullanish bolalarni zeriktirib qo'yishi mumkin. Shuning uchun bu darslarning ma'um qismini og'zaki nutqini o'stirishga, ma'um qismini esa yozuv mashqlari uchun sarflash kerak. Bu davrda husnixatga oid tayyorgarlik mashqlarini tashkil etishning ahamiyati katta.

1-sinf o'quvchilari bilan tayyorgarlik mashqlarini to'g'ri olib borish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish kerak:

1. Partada to'g'ri o'tirishga, avtoruchkani to'g'ri ushlashga va daftarni to'g'ri tutishga o'rgatish.
2. O'quvchilarning husnixatga qiziqishlarini o'stirish.
3. Bolalarning taqqoslash va chamalash qobiliyatlarini o'stiruvchi mashqlarni bajartirish.
4. Qo'l va barmoq muskullarining harakatini o'stirish.

Tayyorgarlik mashqlarini bajarish uchun o'quvchilarni qora va rangli qalamlar hamda yozuv daftari bilan ta'minlash lozim. O'qituvchining bu davrda rangli bo'rlardan foydalanishi yaxshi samaralar beradi.

4-sinf o'quvchilarining yozuvlari kattalarga xosligi bilan xarakterlanadi. Bu sinfda o'quvchilar qiynalmay erkin yozishga o'tadilar, ularning yozuv tezligi ham ancha yuqori darajaga ko'tariladi. Bu davrda o'quvchilar o'z fikrlarini tezroq qog'ozga tushirishga harakat qiladilar. Yozuv tezligi past bo'lgan o'quvchilar esa ona tilidan berilgan topshiriqlarni bajarishda orqada qoladilar, ayniqsa, bu narsa diktant va yozma ishlarni bajarishda o'quvchilarga ancha qiyinchilik tug'diradi. Shuning uchun ham bu sinfda tez yozish malakasini o'stirish juda muhimdir. Bu sinfda o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarda kattalarga xos bo'lgan yozuv kalligrafiyasini shakllantirishdan iborat. 4-sinfda to'g'ri tashkil etilgan chiroyli yozuv malakalari bir umrga saqlanib qoladi. O'qituvchi o'z yozuvini yanada chiroyli va mukammal bo'lishi uchun uzluksiz shug'ullanib borishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yishi lozim. Shunday fikrlar borki, agar muntazam yozib borilsa, yozuv yaxshilanib boradi. Lekin buning aksi ham bo'lishi mumkin: inson qanchalik ko'p yozsa, qo'l barmoqlari charchab qolishi va uning yozuvi xunuklashib, tushunarsiz bo'lib qolishi ham mumkin. O'qituvchining o'zi husnixatda yozishni o'rgangan bo'lishi lozim. Husnixatni chiroyliligiga erishish uchun yozuv usullari mavjud.

Chiziqli usul, genetik usul, namunaga qarab yozish usuli, nusxaga qarab ko'chirish usuli, nusxa ko'chirish usuli, tasavvur orqali yozish usuli, ritmik (sanoq-ohang) usuli, harf va ularning elementlarini tahlil qilish usuli, qo'l harakatini mashq qildirish usuli boshlang'ish sinf o'qituvchilari bilishi zarur bo'lgan eng asosiy yozuv usullaridir.

O'qituvchi faqat nazariy jihatdangina emas, balki har bir harf uchun yo'lga qo'yilgan amaliy proporsional bog'liqlikni ham bilishi kerak. Shu bilan bir vaqtda, bajarish lozim bo'lgan mashqlar orqali qo'lning kaftini va barmoqlar harakatini yengillatish va rivojlantirish kerak bo'ladi. O'qituvchi sinf xattaxtasida yozish usullarini o'rgatishga alohida e'tibor berishi lozim. Sinf xattaxtasida yozish jarayonida yo'l qo'yadigan xatolarga harflarni noto'g'ri yozish bilan birgalikda uning uzoqdan qanday ko'rinishini hisobga olmasdan yozish kiradi. Yozuvning noto'g'riligi shunda ko'rinadiki, barcha asosiy va birlashtiruvchi shtrixlar bir xil qolipda yoziladi, unda asosiy shtrixlar qalinroq chiziqlar bilan yozilmasdan qolaveradi. Faqatgina yaxshi yozuvga ega bo'lgan holdagina o'qituvchi bolalarga yozuvning to'g'ri yozilgan namunasini berishi va ulardan yaxshi natijalar olishi mumkin. O'qituvchilar harflarning tuzilishini, uni chizishdagi ketma-ketlikni yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun o'qituvchi bularning hammasini sinf xattaxtasida ko'rsatishi lozim. Tajribalarning ko'rsatishicha, chiroyli va to'g'ri yozuvda sinf xattaxtasiga bo'rda aniq va chiroyli yozadigan o'qituvchining o'qituvchilari chiroyli va to'g'ri yozadilar. Sinf xattaxtasida yozish malakalariga quyidagilar kiradi: birinchi navbatda, qo'l harakatini rivojlantirish, simmetriyani his qilish va taxtaning qaysi qismida harf, so'z va gap yozilganini tezda topishni, ya'ni bir qarashda topa bilishlikni o'rgatish lozim. Bundan so'ng bo'r bilan yozishni, u bilan ishlash texnikasini o'rganib olish lozim. Bo'r bilan yozishda ingichka va qalin shtrixlarni yozishni, shuningdek, ingichka chiziqdan bosib yozishga o'tish kabi malakalarni egallashlari lozim. Dars uchun material tanlab olinadi, so'ng o'qituvchi o'z faoliyatini o'qituvchilarning qobiliyatiga va kuchiga qarab rejalashtirib olishi kerak. Agarda dars o'tish jarayonida yozuv taxtasidan foydalanish kerak bo'lsa, o'qituvchi oldindan kerakli materialni ishlab chiqishi lozim. Ko'pchilikka ma'lumki, hamma narsaga birdaniga erishib bo'lmaydi: sinf yozuv taxtasida namunalarni chiroyli qilib yozish ko'proq mashqlarni bajarishda katta mahorat talab etadi. Noto'g'ri yozilgan mashq esa o'qituvchining o'qituvchiga bo'lgan ishonchining yo'qolishiga sabab bo'ladi. Bo'r bilan yozish texnikasining murakkabligidan tashqari, ma'lum bo'lgan namunani yozuv taxtasiga joylashtirish ham e'tiborni talab etadi, shuning uchun darsga tayyorgarlik ko'rishda bu yo'nalishda ham mashq qilib borish lozim. Bundan tashqari, o'qituvchi tanlab olayotgan materialining sifati ustida ham o'ylashi kerak. Agarda darsga tayyorlangan material mazmunli bo'lsa, o'qituvchilar zo'r qiziqish bilan ishlaydilar va mashg'ulotlar ular uchun qiziqarli tarzda o'tadi. O'qituvchining asosiy diqqati sinfdagi barcha o'qituvchilarni birgalikda, ahil va hamkorlikda ishlashga va ularni darsga jalb etishga

qaratilishi lozim. Shu maqsadda o'qituvchi oldindan qaysi o'quvchilarning bilimni dars jarayonida sinab ko'rishi kerakligini belgilab oladi. Sinfdagilar hamkorlikda, ahil bo'lib bajaradigan ish, qachonki, o'qituvchining ta'lim berish shakli va ishga bo'lgan munosabati yuqori darajada bo'lsagina, ijobiy natijalar berishi mumkin. O'quvchilar o'qituvchining kayfiyatiga bevosita sherik bo'ladilar. O'qituvchining kayfiyati bo'shshib, parishon, ortiqcha hayajonlanayotgan bo'lsa yoki haddan tashqari harakatchan bo'lsa, bu holat o'quvchilarga o'tib ularning ish faoliyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Agar o'qituvchi izchil, aniq o'ylab olgan va jonli ravishda dars o'tsa, o'quvchilarning darsga munosabati ijobiy bo'ladi va dars mazmunli bo'ladi. Shuningdek, o'qituvchi o'quvchilarga uyga beriladigan topshiriqlarni ham oldindan rejalashtirib qo'yishi kerak. Beriladigan topshiriq o'quvchilarni mustaqil ravishda mashq bajarishga va o'tilgan dastur materialini mustahkamlab borishga o'rgatib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

1. Y.Y. Azimov, R.A.Qo'ldoshev. «Husnixatga o'rgatishning amaliy asoslari» (Metodik qo'llanma)-Toshkent. «Turon Zamin Ziyos» nashriyoti, 2017.-132 b.
2. Safarova R., M. Inoyatova, M. Shokirova, L. Shermamatova "Alifbe" (qayta ishlangan 16-nashri). Toshkent. "Ma'naviyat" 2018 yil.
3. Azimov, Yunus, and Rustambek Qo'ldoshev. Husnixatga o'rgatishning amaliy asoslari. GlobeEdit, 2020.
4. Azimov, Y. Y., and R. A. Qo'ldoshev. "Husnixatga o'rgatishning amaliy asoslari (metodik qollanma). GlobeEdit, 2020.-141bet."
5. Qo'ldoshev, R. A., SINF CHAPAQAY O'QUVCHILARINING MAKTABGA BIRINCHI, and MAKTABGA MOSLASHISHI DAVRIDAGI PEDAGOGIK YORDAMNING MOSLASHISHI. "MAZMUNI//Pedagogik mahorat." (2020).